

Katarzyna Knap-Dam

Akademia Wymiaru Sprawiedliwości

ORCID: 0000-0002-7364-7847

DOI:

Obszary uczenia się dorosłych w dynamicznie rozwijającym się społeczeństwie

Areas of adult learning in a dynamically developing society

Streszczenie: Artykuł podejmuje problematykę wielowymiarowości procesu uczenia się osób dorosłych, realizowanego w zróżnicowanych przestrzeniach społecznych i zawodowych. Autorka analizuje kluczowe środowiska edukacyjne, takie jak rodzina, instytucje kultury, miejsce pracy oraz wolontariat, wskazując na ich rolę w kształtowaniu kompetencji jednostki. Szczególną uwagę poświęcono roli nowych technologii w świetle koncepcji kształcenia komplementarnego oraz barierom adaptacyjnym w dobie cyfryzacji. Tekst prezentuje uczenie się jako proces całościowy, determinowany zarówno przez motywację wewnętrzną, jak i wymogi współczesnego rynku pracy. Wnioski wskazują na konieczność holistycznego wspierania rozwoju dorosłych na różnych etapach życia w odpowiedzi na wyzwania globalizacyjne i technologiczne w paradygmacie life long learning (LLL).

Słowa kluczowe: pedagogika społeczna, andragogika, edukacja dorosłych, kształcenie komplementarne, nowe technologie, lifelong learning.

Abstract: This article addresses the multidimensional nature of adult learning, occurring in diverse social and professional settings. The author analyzes key educational environments, such as the family, cultural institutions, the workplace, and volunteering, highlighting their role in shaping individual competencies. Particular attention is paid to the role of new technologies in light of the concept of complementary learning and to barriers to adaptation in the age of digitalization. The text presents learning as a lifelong process, determined by both intrinsic motivation and the demands of the contemporary labor market. The conclusions point to the need for holistic support for adult development at various stages of life in response to the challenges of globalization and technology within the lifelong learning (LLL) paradigm.

Keywords: social pedagogy, andragogy, adult education, complementary learning, new technologies, lifelong learning.

Wprowadzenie zagadnienia

Uczenie się dorosłych stanowi proces o charakterze polisemicznym i wielowymiarowym, który krystalizuje się w dynamicznie zmieniających się przestrzeniach życia społecznego, zawodowego i kulturowego. W dobie ponowoczesności, definiowanej przez Zygmunta Bauman'a jako „płynna rzeczywistość”, edukacja przestaje być zamkniętym etapem biografii, a staje się permanentnym stanem egzystencjalnym. Proces ten, trwający przez całe życie (life long learning), znajduje swoje uzasadnienie nie tylko w pragmatyce rynku pracy, ale przede wszystkim w ontologicznej potrzebie samorealizacji i zrozumienia własnego miejsca w świecie. Jak podkreśla Hanna Solarczyk-Szewc (2010, s. 59) „Współczesne warunki życia nakazują uczyć się dorosłym na dużo większą skalę i w inny sposób niż uprzednio. Przede wszystkim wymagana jest reorganizacja psychiczna i rozwój osobowości, co jak próbowałam dowieść jest procesem trudnym, żmudnym, ryzykownym, ale możliwym.” Współczesne społeczeństwa informacyjne stawiają przed jednostką wymóg nieustannej adaptacji, co sprawia, że andragogika – jako nauka o kształceniu dorosłych – musi redefiniować swoje tradycyjne paradygmaty.

Polska tradycja andragogiczna, wywodząca się z myśli Heleny Radlińskiej, od zawsze akcentowała społeczny kontekst edukacji, postrzegając ją jako narzędzie transformacji środowiska lokalnego i osobistego. Dziś to podejście zyskuje nowy wymiar w obliczu globalizacji i cyfryzacji. Uczenie się dorosłych nie jest jedynie prostym nabywaniem informacji; jest to skomplikowany proces integracji wiedzy formalnej z doświadczeniem życiowym, co wielu badaczy określa (Illeris 2009; Matlakiewicz; Solarczyk-Szewc, 2009;)

określa mianem specyfiki uczenia się ludzi dorosłych. Dorośli wkraczają w proces edukacyjny z ukształtowaną strukturą tożsamości, co sprawia, że ich uczenie się jest selektywne, celowe i silnie osadzone w kontekście praktycznym.

Współczesna edukacja dorosłych musi mierzyć się z dualizmem rzeczywistości: realnej i wirtualnej. Jak zauważa Jakub J. Czarkowski (2024), kluczowym wyzwaniem staje się kształcenie komplementarne, które nie odrzuca dorobku klasycznej dydaktyki, lecz twórczo łączy go z możliwościami mediów cyfrowych. W tym ujęciu technologia nie jest celem samym w sobie, lecz służebnym instrumentem wspierającym podmiotowość osoby uczącej się. Wprowadzenie technologii do edukacji dorosłych wywołuje jednak liczne napięcia – od entuzjazmu po opór i lęk przed wykluczeniem. Zrozumienie roli poszczególnych obszarów edukacyjnych – od rodziny po przestrzeń cyfrową – jest zatem niezbędne, aby skutecznie wspierać rozwój człowieka w każdym wieku, czyniąc go zdolnym do świadomego uczestnictwa w kulturze i społeczeństwie wiedzy.

Edukacja dorosłych współczesne perspektywy i odniesienia

Proces uczenia się dorosłych ewoluuje w stronę modelu hybrydowego, w którym granice między kształceniem formalnym, pozaformalnym i nieformalnym ulegają zatarciu. Centralnym punktem odniesienia pozostaje rodzina, będąca pierwotnym środowiskiem socjalizacyjnym i edukacyjnym. To tutaj dorośli rozwijają kompetencje relacyjne, uczą się zarządzania konfliktami oraz adaptacji do zmian biograficznych, takich jak rodzicielstwo czy opieka nad seniorami. Edukacja w rodzinie, choć pozbawiona sformalizowanych ram, ma charakter fundamentalny – kształtuje bowiem fundament aksjologiczny, na którym budowane są późniejsze kompetencje zawodowe i obywatelskie.

Współczesne miejsce pracy staje się kolejnym, niezwykle intensywnym obszarem uczenia się dorosłych. W paradygmacie gospodarki opartej na wiedzy, praca zawodowa wymusza nie tylko doskonalenie umiejętności twardych, ale przede wszystkim rozwój tzw. kompetencji miękkich: kreatywności, krytycznego myślenia i zdolności do kooperacji w zróżnicowanych zespołach. Jak zauważają badacze, uczenie się w miejscu pracy często odbywa się w sposób incydentalny, poprzez rozwiązywanie bieżących problemów i wymianę doświadczeń z innymi pracownikami (learning by doing).

Kluczowym, a zarazem najbardziej dynamicznym obszarem edukacji dorosłych, jest obecnie przestrzeń nowych technologii. Jakub J. Czarkowski w swojej koncepcji **kształcenia**

komplementarnego podkreśla, że istotą nowoczesnej dydaktyki dorosłych jest elastyczne łączenie komunikacji bezpośredniej (tradycyjnej) z kształceniem zdalnym. Kształcenie komplementarne opiera się na fundamencie personalizmu – w centrum procesu zawsze znajduje się człowiek jako osoba, a technologia pełni rolę instrumentalną. Czarkowski ostrzega przed traktowaniem narzędzi cyfrowych jako "pustych naczyń" – nadmiar skomplikowanych form nie może zastąpić merytorycznej treści i relacji mistrz–uczeń. Skuteczność tego modelu zależy od świadomej woli uczestnika, który musi uznać cele kształcenia za własne i wartościowe.

Implementacja nowych technologii w edukacji dorosłych nie odbywa się jednak bez oporu. Piotr Maczuga (2022) na platformie EPAL wskazuje na istnienie grup malkontentów, którzy kontestują cyfrową rewolucję. Główne bariery i lęki wiążą się z kilkoma aspektami:

- **Przekonanie o specyfice branży:** Wielu edukatorów uważa, że w ich dziedzinie e-learning się nie sprawdzi, co często jest mitem, gdyż technologia może skutecznie wspierać teorię nawet w zawodach wybitnie praktycznych (np. symulatory medyczne).
- **Deficyt czasu:** Opanowanie zaawansowanych narzędzi cyfrowych wymaga setek godzin ćwiczeń, co wykracza poza standardowe pensum edukatora.
- **Lęk przed powierzchownością:** Istnieje obawa, że "gadżet przejmie stery", a proces edukacyjny stanie się czysto rozrywkowy, tracąc na głębi.
- **Zawodność infrastruktury:** Strach przed awariami prądu czy serwerów bywa barierą psychologiczną, choć współczesne systemy wykazują się wysoką stabilnością.

Pomimo tych obaw, świat analogowy nieuchronnie ustępuje miejsca rozwiązaniom cyfrowym. Studenci i kursanci coraz częściej preferują materiały w formatach PDF czy zasoby online zamiast tradycyjnych wizyt w bibliotekach. Nowe technologie, zamiast wykluczać, mogą sprzyjać partycypacji – dla wielu osób przestrzeń domowa i dystans internetowy stają się czynnikiem ośmielającym do aktywnego zabierania głosu.

Edukacja nieformalna i pozaformalna - instytucje kultury jako „trzecie miejsce

Współczesna biblioteka przestała być jedynie „świątynią ciszy”. Zgodnie z koncepcją Raya Oldenburga, ewoluuje ona w stronę „trzeciego miejsca” – przestrzeni między domem a pracą, gdzie dorośli budują więzi społeczne i rozwijają kompetencje cyfrowe. Biblioteki, szczególnie w dobie transformacji cyfrowej, stają się centrami wiedzy, oferującymi dostęp do baz danych i e-booków, co bezpośrednio uderza w zjawisko wykluczenia informacyjnego.

- **Przykład: Miejska Biblioteka Publiczna w Opolu** realizuje programy edukacyjne skierowane do seniorów i nauczycieli, które wykraczają poza tradycyjne czytelnictwo, kładąc nacisk na „uczenie się, aby wiedzieć”.
- **Przykład: Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu** poprzez działalność kulturalną i popularyzatorską staje się miejscem dialogu międzykulturowego i wymiany myśli.

Takie podejście pozwala dorosłym na „oswojenie” technologii w bezpiecznym, wspierającym środowisku, co jest kluczowe dla ich poczucia sprawstwa w cyfrowym świecie.

Również muzea pełnią dziś fundamentalną rolę w edukacji pozaformalnej, wykorzystując nowoczesne narzędzia do stymulowania rozwoju emocjonalnego i estetycznego. Wykorzystanie **technologii VR (Virtual Reality)** oraz wystaw interaktywnych pozwala na „zanurzenie się” w dziedzictwie, co zmienia biernego widza w aktywnego uczestnika procesu poznawczego.

- **Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie** pokazuje, jak historia techniki może stać się pretekstem do rozwijania kompetencji analitycznych u dorosłych poprzez interaktywne formy zwiedzania.
- **Muzeum Niepodległości** wykorzystuje programy edukacyjne do kształtowania kompetencji społecznych i kulturowych, łącząc wiedzę historyczną z refleksją nad współczesną tożsamością.

Dzięki wirtualnym spacerom instytucje te stają się dostępne dla osób, które z przyczyn zdrowotnych lub geograficznych nie mogą w nich gościć osobiście, co stanowi istotny element egalitaryzacji dostępu do kultury.

Nie można pominąć roli **Uniwersytetów Trzeciego Wieku (UTW)** oraz **Uniwersytetów Ludowych**, które stanowią filary polskiej andragogiki.

Uniwersytety Trzeciego Wieku skupiają się na aktywizacji osób starszych, oferując im nie tylko wiedzę teoretyczną, ale przede wszystkim przestrzeń do samorealizacji i walki z osamotnieniem. Jest to edukacja nastawiona na „bycie” i „współdziałanie”. Z kolei **Uniwersytety Ludowe**, odwołując się do tradycji grundtvigiańskiej, stawiają na edukację holistyczną i „żywe słowo”. W odróżnieniu od kursów zawodowych, ich celem jest rozwój osobowości oraz budowanie kapitału społecznego w małych społecznościach.

Edukacja w tych instytucjach ma charakter pozaformalny – dorośli uczestniczą w niej dobrowolnie, kierowani potrzebą wewnętrznego wzrostu, a nie zewnętrznym przymusem.

Jako redaktor asystent kwartalnika „Pedagogika Społeczna” przygotowałem rozszerzoną analizę roli wolontariatu w procesie uczenia się dorosłych, uwzględniając ramy legislacyjne oraz najnowsze wytyczne i publikacje Narodowego Instytutu Wolności (NIW-CRSO).

Wolontariat jako andragogiczna przestrzeń autokreacji dorosłych

Należy wskazać na wolontariat jako unikalną przestrzeń uczenia się dorosłych, która w paradygmacie andragogicznym wykracza poza ramy prostej filantropii, stając się dynamicznym środowiskiem edukacji pozaformalnej i nieformalnej. Działalność prospołeczna pozwala na nabywanie kompetencji liderских i organizacyjnych w warunkach wysokiej autonomii, co bezpośrednio przekłada się na wzrost kapitału społecznego jednostki. Wolontariat uczy empatii i negocjacji w sytuacjach trudnych, stanowiąc doskonałe uzupełnienie edukacji zawodowej oraz biograficznej.

Fundamentem tej aktywności w polskim porządku prawnym jest **Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie**, która definiuje wolontariusza jako osobę fizyczną, która dobrowolnie i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie. Z punktu widzenia pedagogiki społecznej kluczowe jest jednak to, że ustawa ta nie narzuca cenzusu wieku, co czyni wolontariat egalitarną płaszczyzną rozwoju dostępną na każdym etapie życia. Współbrzmi to z zapisami **Ustawy o pomocy społecznej**, gdzie wolontariat jest traktowany jako istotne narzędzie wspierania pracy socjalnej oraz aktywizacji osób zagrożonych wykluczeniem. W tym kontekście wolontariusz nie jest jedynie „dawcą pomocy”, lecz uczestnikiem procesu edukacyjnego, w którym poprzez interakcję z „Innym” rekonstruuje własną tożsamość społeczną.

Istotną rolę w systemowym wspieraniu tej formy uczenia się odgrywa **Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (NIW-CRSO)**. Poprzez realizację programów takich jak *Korpus Solidarności* czy *Wsparcie Organizacji Wolontariatu (WOW w NGO)*, Instytut tworzy infrastrukturę sprzyjającą podnoszeniu jakości organizowania wolontariatu. W publikacjach NIW z lat 2024–2025 wolontariat jest coraz częściej prezentowany nie tylko jako służba, ale jako **kapitał kompetencyjny**. Michał Braun, Dyrektor NIW-CRSO, w 2025 roku podkreślił, że: „Wolontariat to serce społeczeństwa obywatelskiego. Za rozwój zaangażowania społecznego odpowiadają organizacje i instytucje, które koordynują

wolontariat w sposób profesjonalny, będąc zapleczem eksperckim dla obywateli”(Braun, 2025).

Wydany pod koniec 2024 roku przez NIW-CRSO raport z wizyty studyjnej **„System Uniwersytetów Ludowych w Danii. Czego dowiedzieliśmy się podczas wizyty studyjnej?”** dostarcza cennych wniosków na temat łączenia wolontariatu z edukacją dorosłych w duchu grundtvigiańskim. Raport wskazuje, że aktywność społeczna w ramach wspólnot lokalnych – bliska idei uniwersytetów ludowych – pozwala na „budowanie poczucia odpowiedzialności za dobro wspólne oraz rozwój kompetencji obywatelskich poprzez praktyczne działanie”. Jest to model uczenia się przez „żywe słowo” i działanie, gdzie wolontariusz staje się współtwórcą wspólnoty uczącej się.

Edukacyjny wymiar wolontariatu znajduje również potwierdzenie w sukcesach programu *WOW w NGO* (edycja 2025), który zakłada m.in. bezpłatne kursy z zakresu organizacji i zarządzania, dedykowane koordynatorom i samym wolontariuszom. Programy te kładą nacisk na to, że praca wolontariacka wymaga dzisiaj profesjonalizmu, który nabywa się w trakcie realizacji zadań publicznych. Dzięki bonom edukacyjnym i mini-grantom, wolontariusze mogą rozwijać swoje pasje w obszarach takich jak ekologia, technologia czy integracja społeczna.

Podsumowując, wolontariat w ujęciu pedagogiczno-społecznym to przestrzeń, w której dorośli nie tylko „świadczą usługę”, ale przechodzą intensywny proces kształtowania odporności psychicznej oraz zdolności adaptacyjnych. Jest to szkoła charakteru i umiejętności negocjacyjnych, która – jak wskazują raporty NIW z 2024 i 2025 roku – staje się filarem nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego i kluczowym elementem paradygmatu uczenia się przez całe życie (*life long learning*).

Podsumowanie dyskusji i perspektywa LLL

Synteza przedstawionych obszarów prowadzi do wniosku, że uczenie się dorosłych jest procesem integralnym, którego nie da się zamknąć w jednej instytucji. Kluczowe znaczenie ma rozwój w kontekście **Life long Learning (LLL)**, który nie jest już tylko postulatem politycznym, ale koniecznością egzystencjalną w dobie gwałtownych zmian technologicznych i klimatycznych. Rozwój kompetencji w ciągu całego życia pozwala jednostce zachować sterowność nad własną biografią, uniknąć marginalizacji zawodowej oraz zachować sprawność intelektualną do późnej starości.

Współczesny dorosły musi stać się "uczącym się komplementarnym" – osobą, która potrafi czerpać z mądrości tradycji, jednocześnie swobodnie poruszając się w cyfrowym świecie mediów. Jak podkreśla Czarkowski (2024), sukces w tym obszarze wymaga nie tylko dostępu do narzędzi, ale przede wszystkim krytycznej refleksji nad sposobem ich wykorzystania. Edukacja dorosłych w XXI wieku musi zatem kłaść nacisk na rozwijanie elastyczności, otwartości na zmianę oraz umiejętności odsiewania wartościowych treści od informacyjnego szumu. Tylko tak rozumiany rozwój w duchu LLL pozwoli na budowanie społeczeństwa odpornego na kryzysy i zdolnego do twórczego dialogu z przyszłością.

Bibliografia

- Bąbel, P., Ostaszewski, P., Suchowierska, M. (2014). Naśladowanie a uczenie się przez obserwację. Porównanie perspektywy analizy zachowania i teorii społecznego uczenia się. *Psychologia Rozwojowa*, 19(3), 37–47.
- Boczukowa, B. (2010). *Jak kształcić dorosłych. Refleksje andragoga*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Braun, M. (2025). *Wystąpienie inauguracyjne Międzynarodowego Roku Wolontariatu*. Warszawa: Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego.
- Chabior, A. (1995). Funkcje edukacyjne placówek upowszechniania kultury. *Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne*, 10, 147–154.
- Chromcová, G. (2023). Oferta biblioteki uniwersyteckiej – miejsce nauki oraz miejsce spotkań. W: *Biblioteka w przestrzeni, przestrzeń w bibliotece*. Kraków: Wydawnictwa AGH, 293–301.
- Czarkowski, J. J. (2024). *Kompendium Kształcenia Komplementarnego dorosłych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Wymiaru Sprawiedliwości.
- Czarkowski, J. J. (2021). Komunikacja w kształceniu na odległość realizowanym z wykorzystaniem technologii cyfrowych. W: D. Siemieniecka, K. Majewska (red.), *Teoretyczne i praktyczne aspekty pedagogiki medialnej* (ss. 299–314).
- Fatyga, B. (2010). Kapitał kulturowy. W: A. Matuchniak-Krasuska (red.), *Zarys socjologii sztuki Pierre'a Bourdieu* (ss. 35–36). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Gola, W., Jaślar, W., Klatta, P., Plak-Warecka, J., Wojciechowska, A. (2022). *Ścieżki edukacyjne uczących się dorosłych w Polsce*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Herr, E. L., Cramer, S. H. (2005). *Planowanie kariery zawodowej*. Warszawa: Ministerstwo Gospodarki i Pracy.
- Illeris, K. (2009). O specyfice uczenia się ludzi dorosłych. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 1(45), 85–95.

- Jakubiak, K., Nawrot-Borowska, M. (2016). Rodzina polska w XIX wieku jako środowisko wychowawcze i jej funkcja edukacyjna. *Studia Paedagogica Ignatiana*, 19(2), 15–46.
- Kargul, J. (2005). *Obszary pozaformalnej i nieformalnej edukacji dorosłych. Przesłanki do budowy teorii edukacji całościowej*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe DSW.
- Koss-Goryszewska, M., Leyk, M., Ostaszewski, M., Pająk-Załęska, K., Stanaszek, A. (2003). *Wsparcie osób dorosłych w podnoszeniu umiejętności podstawowych*. Warszawa: IBE.
- Maczuga, P. (2022, 14 lutego). *Komu zagrażają nowe technologie w edukacji dorosłych?* EPALE. <https://epale.ec.europa.eu/pl/blog/komu-zagrazaja-nowe-technologie-w-edukacji-doroslych>
- Matlakiewicz, A. ; Solarczyk-Szwec, H. (2009)*Dorośli uczą się inaczej : andragogiczne podstawy kształcenia ustawicznego*, Toruń, Wydawnictwo Centrum Kształcenia Ustawicznego.
- Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego. (2024). *System Uniwersytetów Ludowych w Danii. Czego dowiedzieliśmy się podczas wizyty studyjnej?* Warszawa: NIW-CRSO.
- Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego. (2025). *Wsparcie Organizacji Wolontariatu w NGO – WOW w NGO! Edycja 2025*. Pozyskano z: <https://niw.gov.pl/wsparcie-organizacji-wolontariatu-dotacje-dla-ngo/>.
- Olejniczak, M. (2015). Akcja społeczno-edukacyjna „Muzeum mojego podwórka”. *Studia Lednickie*, 14, 241–244.
- Pierścienniak, K. (2009). Nieformalna edukacja dorosłych: wokół zakresów i znaczeń. *Rocznik Andragogiczny*, 80–82.
- Przygoda, A. (2011). Mechanizmy socjalizacji w rodzinie. *Pedagogika Rodziny*, 1(1), 109–110.
- Solarczyk-Szwec, H (2010). Dorośli uczą się inaczej? W poszukiwaniu kategorii pojęciowych opisujących proces uczenia się dorosłych. *Teraźniejszość - Człowiek - Edukacja* nr 1 (49), 51-60.
- Szostkiewicz, A. (2018). Aktywność edukacyjna osób dorosłych w obszarze edukacji nieformalnej. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja* Tom 21, (numer specjalny), 85-99.
- Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* (Dz.U. z 2023 r. poz. 571 z późn. zm.).
- Ustawa o pomocy społecznej* (Dz.U. z 2023 r. poz. 901 z późn. zm.).